

De rol van gezinsklimaat en discriminatie op probleemgedrag bij Nederlandse en Marokkaanse jeugdigen

J.L. Linskens (3124991) en N.S. van der Linden (3147193)
Master Orthopedagogiek
Werkveld Jeugdzorg
Begeleider: Susan Branje
Juni 2010
Universiteit Utrecht

Voorwoord

Deze scriptie is geschreven ter afsluiting van de master Orthopedagogiek aan de Universiteit van Utrecht. De interesse voor dit onderwerp is gewekt aan het begin van het masterjaar waar vanuit Stek Jeugdhulp (stageadres) contact is gelegd met de Bascule te Amsterdam. Vanuit de Bascule is er een grootschalig onderzoek opgezet, met een steekproef verspreid over heel Nederland. Wij hebben voor het huidige onderzoek meegewerkt aan de dataverzameling in Gouda, Nijmegen en Zeist en vervolgens van deze data gebruik gemaakt.

De scriptie hebben wij vanaf het begin met veel plezier geschreven. Het zelf verzamelen van de data heeft ervoor gezorgd dat het onderzoek erg levendig werd voor ons. Daarnaast sprak het onderwerp ons uitermate aan waardoor met name het analyseren van de gegevens interessant was.

Voor het voltooien van de scriptie willen wij nog een woord van dank uitspreken. In de eerste plaats willen wij de Bascule in Amsterdam bedanken, met in het bijzonder Marcia Adriaanse. De Bascule heeft ons onder andere de nodige voorinformatie geboden en ons daarnaast voorzien van de digitale vragenlijst. Ook willen wij graag Stek Jeugdhulp bedanken voor de contactlegging met de Bascule en het contact met de middelbare school in Gouda.

Samenvatting

Achtergrond: De Nederlandse overheid wordt in toenemende mate geconfronteerd met problematiek rondom etnische minderheden. Met name in de politiestatistieken komt de Marokkaanse jeugd meer naar voren dan jongeren van een andere etnische achtergrond. Het is niet duidelijk welke factoren van invloed zijn op dit probleemgedrag. Onderzoek moet dit probleemgedrag en de factoren die hier mogelijk een rol bij spelen in kaart brengen. **Doel:** Het doel van deze studie is het verkrijgen van meer kennis over het probleemgedrag bij Nederlandse en Marokkaanse jeugdigen en de samenhang met gezinsklimaat en discriminatie. **Methode:** 135 Nederlandse en Marokkaanse leerlingen tussen de 8 en 16 jaar hebben een samengestelde digitale vragenlijst ingevuld. Deze vragenlijst bestaat uit meerdere bestaande vragenlijsten. De leerlingen bevinden zich op twee basisscholen (Zeist en Nijmegen) en één middelbare school in Gouda. **Resultaten:** Marokkaanse jeugdigen laten meer externaliserend probleemgedrag zien dan Nederlandse jeugdigen. Discriminatie en gezinsklimaat hangen significant samen met externaliserend probleemgedrag voor beide etniciteiten. Daarnaast is er tevens een combinatie-effect, waarbij gezinsklimaat een modererende rol heeft. **Conclusie:** Een laag gezinsklimaat en het ervaren van discriminatie hangen beide samen met externaliserend probleemgedrag. Het hebben van een hoog gezinsklimaat speelt een rol in de samenhang van discriminatie met externaliserend probleemgedrag. De factor discriminatie laat de sterkste mate van samenhang zien met externaliserend probleemgedrag. Bij preventie- en interventie maatregelen moet er rekening gehouden worden met de rol van gezinsklimaat en discriminatie bij externaliserend probleemgedrag. Toekomstig onderzoek moet zich richten op andere belangrijke factoren die van invloed kunnen zijn op externaliserend probleemgedrag.

Aantal woorden: 246

Inleiding

In Nederland is veel onderzoek gedaan naar psychische en gedragsproblemen bij jeugdigen en jongeren. Er is echter nog weinig bekend over probleemgedrag en de oorzaken hiervan bij etnische minderheden in Nederland. Het is wel bekend dat niet alle migrantengroepen evenveel probleemgedrag laten zien. Psychiatrische stoornissen komen vaker voor bij de Marokkaanse minderheid dan bij de Turkse of Surinaamse minderheid (Kamperman, Komproe & De Jong, 2003). Marokkanen zijn de grootste groep migranten in Nederland. Sinds 1960 vindt er veel migratie plaats van niet- Westerse landen naar Nederland. Deze migratie brengt voor de migranten een aantal invloedrijke veranderingen met zich mee zoals een nieuwe sociale en culturele omgeving, een nieuwe taal en nieuwe normen en waarden. Immigranten behoren niet meer bij het land van herkomst maar ook nog niet geheel bij het migratieland (Bengi-Arslan, Verhulst, van der Ende & Erol, 1997; Zwirs, 2006). Dit brengt hen in een moeilijke positie. Migratie is een stressvolle gebeurtenis en brengt ook angst, depressie en lichamelijke klachten met zich mee. Daarnaast moeten voornamelijk jongeren functioneren in verschillende culturele contexten, wat kan leiden tot generatieconflicten. Verkuyten (2008) erkent de moeilijke positie van migranten. Naast de factoren als een lager inkomen, lager opleidingsniveau en een slechte gezondheid, brengt het onderdeel zijn van een etnische minderheid nog meer bijkomende factoren met zich mee die leiden tot een mindere levenstevredenheid. Zwirs, Burger, Schulpen, Wiznitzer, Fedder en Buitelaar (2007) laten daarentegen zien dat 11% van de Nederlandse bevolking een psychiatrische stoornis heeft waarbij er geen verschil is tussen Nederlandse jongeren en allochtone jongeren. Zij geven aan dat het mogelijk is dat de verschillen nog niet aanwezig zijn in de kindertijd maar ontstaan naarmate jeugdigen ouder worden, bijvoorbeeld door de toenemende impact van discriminatie. Toch worden Marokkanen vaak in verband gebracht met probleemgedrag. Depressieve- en angststoornissen komen meer voor bij Marokkaanse migranten dan bij autochtonen (De Wit, Tuinebreijer, Dekker, Beekman, Gorissen & Schrier, 2008).

De Nederlandse overheid wordt in toenemende mate geconfronteerd met problematiek rondom etnische minderheden. Er is bekend dat Marokkaanse jongeren meer delinquent gedrag vertonen dan jongeren van een andere afkomst (Wissink, Dekovic & Meijer, 2006). Met name in de politiestatistieken komt de Marokkaanse jeugd meer naar voren dan jongeren van een andere etnische afkomst (Stevens, Vollebergh, Pels & Crijnen, 2007). Het is niet duidelijk welke factoren van invloed zijn op dit probleemgedrag. Met name voor gepaste interventie en behandeling is het van belang de factoren in kaart te brengen die samenhangen met het vertonen van probleemgedrag. Daarnaast is het ook belangrijk te onderzoeken of

Marokkaanse jeugd inderdaad meer probleemgedrag laat zien dan de Nederlandse jeugd. In dit onderzoek valt onder probleemgedrag zowel *internaliserend* als *externaliserend* probleemgedrag bij Nederlandse en Marokkaanse jeugd. *Internaliserend probleemgedrag* is probleemgedrag dat zich naar binnen toe richt. Depressie en angstproblemen zijn hier een voorbeeld van, in dit onderzoek worden deze probleemgedragingen dan ook meegenomen. Met *externaliserend probleemgedrag* wordt probleemgedrag bedoeld dat zich naar buiten toe richt, waardoor het individu naast zichzelf ook de omgeving tot last is met zijn gedrag (Overbeek, 2003). Voorbeelden van dit probleemgedrag zijn agressie, delinquentie en alcohol- en drugsmisbruik (Santrock, 2007). In dit huidige onderzoek wordt met externaliserend gedrag kenmerken bedoeld die horen bij een gedragsstoornis (conduct disorder) zoals liegen, stelen en agressie tegenover anderen. Er worden twee factoren belicht die vaak in verband worden gebracht met probleemgedrag, namelijk *gezinsklimaat* en *discriminatie*.

Gezinsklimaat is een breed begrip waar in het huidige onderzoek de kwaliteit van de relatie die de jeugdige ervaart met zijn vader en moeder wordt bedoeld. Hierbij gaat het om de warmte, steun en conflicten die de jeugdige ervaart binnen deze relatie. Uit onderzoek blijkt dat er een sterk verband bestaat tussen de opvoedingsstijl van de ouders en externaliserende- en internaliserende problemen bij jeugdigen. Kwaliteitsaspecten behorende bij het gezinsklimaat, zoals ouderlijke warmte en toezicht, worden geassocieerd met het hebben van weinig problematiek, terwijl het ervaren van een harde en gedisciplineerde relatie juist wordt geassocieerd met een hoog niveau van problematiek. Voornamelijk de combinatie tussen harde discipline en weinig monitoring speelt een grote rol. Jeugdigen die een gezinsklimaat ervaren met weinig steun en affectie, harde discipline, minder controle en monitoring hebben een verhoogd risico op externaliserende problemen. Daarnaast speelt het aantal conflicten dat een jeugdige heeft met zijn ouders een zeer belangrijke rol. Hoewel er voornamelijk aandacht is voor de consequenties op externaliserend gebied, vertonen deze factoren ook een positieve relatie met het vertonen van meer internaliserende problemen. Jeugdigen ontwikkelen emotionele problemen door een gebrek aan steun en frequente conflicten met de ouders (Stevens, Vollebergh, Pels & Crijnen, 2005a, 2005b, 2007).

Gezinsprocessen die een effect hebben op de ontwikkeling van adolescenten zijn gelijk ongeacht sekse en etniciteit. Zowel bij Nederlandse als Marokkaanse jeugdigen wordt een hoger niveau van ouderlijke steun gerelateerd aan het vertonen van minder probleemgedrag zoals delinquentie, agressie en aanpassingsproblemen. Voor beide groepen is het hebben van conflicten met ouders en het ervaren van vijandigheid een sterke voorspellende factor voor

externaliserende problemen (Eichelsheim, Buist, Dekovic, Wissink, Frijns, van Lier, et al., 2010). Wanneer er echter gekeken wordt naar het gezinsklimaat van Marokkaanse gezinnen valt op dat er binnen de Marokkaanse cultuur veel waarde wordt gehecht aan respect tegenover autoriteitsfiguren zoals de ouders, dit in tegenstelling tot de Nederlandse cultuur. Bij deze Marokkaanse cultuur hoort het uitoefenen van discipline. De wijze waarop de ouders deze controle uitvoeren is sterk afhankelijk van de cultuur van het gezin. Marokkaanse gezinnen hebben vaak een hardere en meer gedisciplineerde opvoeding met een mindere mate van toezicht, dit is een belangrijk verschil met de Nederlandse gezinnen (Smith & Krohn, 1995; Stevens, Pels, Bengi-Arslan, Verhulst, Vollebergh & Crijnen, 2003). Het ervaren van veel discipline wordt geassocieerd met het vertonen van meer probleemgedrag. Dit komt doordat jeugdigen zich op den duur meer gaan afzetten tegen deze controle van hun ouders waardoor er problemen ontstaan. Smith en Krohn (1995) geven aan dat een bepaalde mate van toezicht houden belangrijk is voor de ontwikkeling van een jeugdige. Wanneer dit toezicht echter omslaat in het uitoefenen van strikte controle, kan dit zorgen voor problemen bij de jeugdige. Teveel controle of overmatige bescherming zorgt ervoor dat de autonomie van de jeugdige wordt aangetast waardoor deze op een andere wijze gaat streven naar onafhankelijkheid. Dit verhoogt het risico op probleemgedrag. Er moet sprake zijn van een balans in de mate van toezicht (Sentse, Dijkstra, Lindenberg, Ormel & Veenstra, 2010). Wanneer gezinnen meer geïntegreerd raken in de Nederlandse cultuur, betekent dit vaak dat de discipline afneemt en de opvoedingsstijl meer gaat lijken op een Nederlandse opvoeding. Met name jeugdigen van gezinnen die minder ingeburgerd zijn in de Nederlandse cultuur ervaren meer probleemgedrag (Stevens, et al., 2007).

Naast het gezinsklimaat speelt ook *discriminatie* een rol bij het vertonen van probleemgedrag. Met discriminatie wordt bedoeld; het maken van ongeoorloofd onderscheid op basis van ras, huidskleur en etnische afkomst. Discriminatie kan zich voordoen tussen individuen, of kan structureel plaatsvinden vanuit werk of andere instituties (Veling, Selten, Susser, Laan, Mackenbach & Hoek, 2007). Verschillende onderzoeken geven aan dat het ervaren van discriminatie samenhangt met het vertonen van probleemgedrag. Etnische minderheden, zoals Marokkanen zijn vaak het slachtoffer van stereotyperingen, discriminatie en vooroordelen in Nederland. Minderheden zijn zich in Nederland bewust van hun positie in de samenleving en ervaren over het algemeen meer discriminatie dan de autochtone groep. Deze discriminatie wordt ervaren op het persoonlijk vlak, maar ook als discriminatie gericht op de gehele minderheidsgroep. Het ervaren van discriminatie hangt samen met een lagere zelfwaardering en sociale competentie wat kan leiden tot meer probleemgedrag. Daarnaast

zorgt het structureel ervaren van discriminatie ervoor dat minderheden zich meer gaan identificeren met de etnische groep waartoe zij behoren. Hierdoor ontstaat er een groter gat tussen hen en de autochtone Nederlanders (Verkuyten, 1998, 2002, 2008). Discriminatie wordt als mogelijke verklaring gegeven voor het feit dat internaliserende problemen vaker voorkomen bij Marokkaanse jeugd. Zij laten meer psychopathologie zien dan Nederlandse jeugd (Veling, Selten, Mackenbach & Hoek, 2007; Veling, Hoek & Mackenbach, 2008; Veling, 2008). Ook Stevens en collega's (2005a) vonden een verband tussen het ervaren van discriminatie en het rapporteren van internaliserende problemen door ouders en de jeugdigen zelf. Afwijzing en discriminatie door de maatschappij veroorzaakt stress en beïnvloedt het psychologische aanpassingsproces negatief. Uit het onderzoek van Stevens en collega's (2005a) blijkt dat de Marokkaanse jeugd die zich meer Marokkaan voelt dan Nederlands vaker ervaart gediscrimineerd te worden. Het ervaren van discriminatie is daarnaast ook een risicofactor voor het vertonen van externaliserend probleemgedrag.

Doel en hypotheses

Vanwege de tegenstrijdige resultaten over het wel of niet vertonen van meer probleemgedrag door Marokkaanse jeugdigen wordt er in dit onderzoek op de eerste plaats gekeken of er een verschil is in het vertonen van probleemgedrag tussen Nederlandse en Marokkaanse jeugdigen. Daarnaast wordt er onderzocht of de factoren gezinsklimaat en discriminatie een samenhang laten zien met het vertonen van probleemgedrag en of deze samenhang verschilt voor Nederlandse en Marokkaanse jeugdigen. In dit onderzoek wordt er daarnaast ook bekeken welke factor de sterkste samenhang met probleemgedrag vertoont: discriminatie of gezinsklimaat. In de literatuur wordt hier op dit moment nog geen uitspraak over gedaan. Met het huidige onderzoek wordt er gepoogd een antwoord te geven op de volgende onderzoeksvraag; *In welke mate hangen de factoren gezinsklimaat en discriminatie samen met internaliserende en externaliserende problemen bij Marokkaanse en Nederlandse jeugdigen in de leeftijd van 8 tot 16 jaar?* Wanneer er meer bekend is over de samenhang van deze factoren met het probleemgedrag van Marokkaanse en Nederlandse jeugdigen in Nederland, kunnen er betere preventie en interventie mogelijkheden worden ontwikkeld die rekening houden met deze factoren. De deelvragen zijn als volgt;

- *Is er sprake van een verschil in het vertonen van internaliserend en externaliserend probleemgedrag tussen Marokkaanse en Nederlandse jeugdigen in de leeftijd van 8-16 jaar?*

- *In welke mate hangt het gezinsklimaat van Marokkaanse en Nederlandse jeugdigen in de leeftijd van 8-16 jaar samen met internaliserend en externaliserend probleemgedrag?*
- *In welke mate hangt het ervaren van discriminatie van Marokkaanse en Nederlandse jeugdigen in de leeftijd van 8-16 jaar samen met internaliserend en externaliserend probleemgedrag?*
- *Is er sprake van een samenhang tussen het gezinsklimaat van Marokkaanse en Nederlandse jeugdigen in de leeftijd van 8-16 jaar en het ervaren van discriminatie?*
- *Welke factor hangt het meest samen met internaliserend en/of externaliserend probleemgedrag?*

Op basis van de literatuurstudie wordt in de eerste plaats verwacht dat Marokkaanse jeugdigen zowel meer internaliserend als externaliserend probleemgedrag vertonen dan Nederlandse jeugdigen. Wat betreft het gezinsklimaat wordt er bij Marokkaanse jeugdigen een significante samenhang verwacht tussen het ervaren van een negatief gezinsklimaat en het vertonen van zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag. Nederlandse jeugdigen ervaren meer warmte, steun en controle (een positiever gezinsklimaat), wat met zich meebrengt dat de verwachting is dat deze jeugdigen minder probleemgedrag vertonen. Er wordt een significante negatieve samenhang verwacht tussen een positief gezinsklimaat en het vertonen van probleemgedrag. De verwachting in het huidige onderzoek op basis van het literatuuronderzoek omtrent de samenhang met discriminatie is dat er een verband is tussen het ervaren van discriminatie en het vertonen van zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag. Marokkanen ervaren naar alle waarschijnlijkheid meer discriminatie, er wordt een positieve samenhang verwacht. Wanneer Marokkaanse jeugdigen meer discriminatie ervaren, zullen zij meer probleemgedrag vertonen. Voor de Nederlandse jeugdigen wordt er verwacht dat de factor discriminatie geen samenhang vertoont met probleemgedrag. Er wordt in de literatuur geen aandacht besteed aan de factor die het sterkst samenhangt met internaliserend en externaliserend probleemgedrag. Er is daarom geen eenduidige verwachting.

Methode

Steekproef en procedure

De steekproef bestaat uit 135 leerlingen tussen de acht en zestien jaar oud. Er doen 63 jongens en 72 meisjes mee, waarvan er 67 jeugdigen van Marokkaanse afkomst en 68 jeugdigen van Nederlandse afkomst zijn. Om deze steekproef te verkrijgen zijn er voor dit onderzoek drie scholen benaderd; een middelbare school in Gouda, een reguliere basisschool in Zeist en een reguliere basisschool in Nijmegen. In Gouda zijn er vijf VMBO-klassen uit verschillende

leerjaren en niveaus gekozen voor deelname aan het onderzoek. Op de basisschool in Nijmegen werkte groep 6, 7 en 8 mee. In Zeist werkte groep 6 en 7 mee aan het onderzoek. De scholen zijn op basis van voorkeur van de onderzoekers geselecteerd. Dit heeft onder andere te maken gehad met de gunstige ligging van de school voor de onderzoekers of goede contacten met aanwezige leerkrachten. Hierdoor is er sprake van een willekeurige steekproeftrekking en is de steekproef mogelijk niet representatief voor de gehele populatie. Vanwege het ontbreken van toestemming van de ouders hebben een onbekend aantal leerlingen niet geanticipeerd in het onderzoek. In totaal hebben 171 leerlingen de vragenlijst ingevuld. De leerlingen die niet van Marokkaanse of Nederlandse afkomst waren, zijn achteraf uit de steekproef gehaald.

De gegevens van deze leerlingen wordt gebruikt in dit onderzoek. De leerling beschikt over de meeste kennis betreft zijn persoonlijke situatie en alles wat hierbij hoort, zoals de thuissituatie. Daarnaast meet de vragenlijst ook internaliserende problematiek, die voor de omgeving lastiger te signaleren is. De leerlingen vullen op de computer een digitale vragenlijst in die ongeveer zestig minuten duurt. Deze digitale vragenlijst is samengesteld en bestaat uit de volgende vragenlijsten; Vragenlijst Demografische Gegevens, Family Assessment Scale, Strengths and Difficulties Questionnaire, Social And Health Assessment, Impliciete Associatie Test, Psychological Acculturation Scale, Discriminatie en geloofsvragenlijst, Youth Psychopathic Traits Inventory, Rosenberg Self Esteem Scale, Kiddy-Schedule for Affective Disorders and Schizophrenia en Network of Relationships Inventory. Alle scholen hebben dezelfde introductie ontvangen. Voorafgaande aan de afname hebben de onderzoekers een eendaagse training gehad om de introductie te leren geven en vragen te beantwoorden volgens een vastgesteld protocol. Op deze manier krijgen alle leerlingen dezelfde introductie en antwoorden op vragen waardoor de betrouwbaarheid wordt vergroot. De leerlingen vullen de vragenlijst anoniem in.

Variabelen en instrumenten

Externaliserend probleemgedrag

Met *externaliserend probleemgedrag* wordt gedrag bedoeld dat zich richt op de omgeving en door deze zelfde omgeving als problematisch wordt ervaren. Voorbeelden van dit probleemgedrag zijn agressie, delinquentie en alcohol- en drugsmisbruik (Santrock, 2007). In dit huidige onderzoek wordt met externaliserend gedrag kenmerken bedoeld die horen bij een gedragsstoornis (conduct disorder) zoals liegen, stelen en agressie tegenover anderen.

Externaliserend probleemgedrag wordt gemeten met een gedeelte van de 'Social And Health Assessment'. Er zijn 14 items waar het kind moet antwoorden of dit gedrag het afgelopen jaar '0', '1', '2', '3-4', '5 of meer' keer is voorgekomen. Een aantal voorbeelditems zijn: Hoeveel keer gedurende het afgelopen jaar... 'heb je aan een vechtpartij meegedaan', 'heb je gestolen uit een winkel', 'heb je gespijbeld', 'heb je over iets belangrijks tegen je ouders of een leerkracht gelogen'. Deze 14 items zijn volgens de beoordelingscriteria van de COTAN betrouwbaar te noemen. De Cronbach's alpha is .94 (Evers, 2002). Over de validiteit van deze vragenlijst is niets bekend.

Internaliserend probleemgedrag

Internaliserend probleemgedrag is gedrag dat naar binnen toe gekeerd is. Dit kan onder meer tot uiting komen in angststoornissen, depressie, extreme teruggetrokkenheid, psychosomatische klachten, suïcidaal gedrag en zelfverwonding (Santrock, 2007). In het huidige onderzoek vallen probleemgedragingen die horen bij angst en depressie onder internaliserend probleemgedrag.

Internaliserend probleemgedrag wordt gemeten aan de hand van een gedeelte van de 'Social And Health Assessment'. De stellingen die horen bij een angststoornis en een depressie worden in dit onderzoek meegenomen. Het kind vult 15 items in die meten of een kind gevoelig is voor een depressieve stoornis. Het kind moet aangeven of de stelling 'niet waar', 'een beetje waar' of 'zeker waar' voor hem of haar is. Voorbeelditems hiervan zijn: De laatste maand... 'voelde ik me eenzaam', 'voelde ik me echt verdrietig', 'had ik zin om te huilen'. Daarnaast vult het kind 13 items in over angst. Voorbeelditems hiervan zijn: 'Ik maak me er zorgen over of anderen me aardig vinden', 'Ik voel me zenuwachtig als men mij in de klas een vraag stelt'. De items van het onderdeel angst zijn betrouwbaar met een Cronbach's Alpha van .86. Wanneer er wordt gekeken naar de 15 items van depressie blijkt dit onderdeel een betrouwbaarheid van .72 te hebben. De validiteit is niet bekend.

Factor gezinsklimaat

Gezinsklimaat is een breed begrip waar in het huidige onderzoek de kwaliteit van de relatie die de jeugdige ervaart met zijn vader en moeder wordt bedoeld. Hierbij gaat het om de warmte, steun en conflicten die de jeugdige ervaart in relatie met zijn vader en moeder.

Het *gezinsklimaat* van de leerling wordt in kaart gebracht door de 'Networks of Relationships Inventory' van Wyndol Furman en Duane Buhrmester. Deze brengt de relatie van de jeugdige met zowel de moeder als vader apart in beeld. Hierin zijn ook kenmerken van

de opvoeding gehanteerd door zowel moeder als vader terug te vinden. Beide onderdelen bestaan uit dezelfde 12 items. Ieder item heeft 5 antwoordmogelijkheden. De jeugdige moet aangeven of deze stelling van 'héél weinig' (1) tot aan 'héél veel' (5) bij hem/haar past. Voorbeelditems van deze vragenlijst zijn: 'Deel jij geheimen met je moeder?' en 'Irriteren jij en je vader je aan elkaar en worden jullie boos op elkaar?'. De Cronbach's alpha van de items over de relatie met moeder is .80, de items over de relatie met vader hebben een Cronbach's Alpha van .83. (Cronbach's Alpha samen = .88). De betrouwbaarheid is goed te noemen. Furman en Buhrmester (2009) geven daarnaast aan dat er sprake is van een hoge interne consistentie voor alle schalen. De validiteit is tevens goed te noemen (Furman & Buhrmester, 2009).

Factor discriminatie

De factor *discriminatie* betekent in dit onderzoek het ervaren van discriminatie. Jeugdigen die discriminatie ervaren voelen zich ongeoorloofd behandeld of achtergesteld op basis van ras, huidskleur, religie of etnische afkomst (Van Dale, 2005). In dit onderzoek wordt gekeken naar de discriminatie die de leerling doorgaans zelf ervaart.

Discriminatie wordt gemeten aan de hand van de 'Discriminatie en geloofsvragenlijst'. Deze vragenlijst bestaat uit vier hoofdvragen en deelvragen. Voorbeelditems zijn; 'Heb je je het afgelopen jaar door anderen gediscrimineerd of achtergesteld gevoeld omdat je een bepaalde huidskleur hebt?' 'Heb je je het afgelopen jaar door anderen gediscrimineerd of achtergesteld gevoeld omdat je een bepaalde afkomst hebt?' 'Heb je je het afgelopen jaar door anderen gediscrimineerd of achtergesteld gevoeld doordat je een bepaald geloof hebt?'. De jeugdige moet deze vragen beantwoorden met 'ja' of 'nee'. Wanneer de jeugdige met 'ja' antwoordt, wordt er een vervolgvraag gesteld over hoe vaak dit gebeurt (1 keer/enkele keren/regelmatig/vaak/zeer vaak). De Cronbach's Alpha voor de factor discriminatie is .85. Dit is een goede betrouwbaarheid (Evers, 2002). Over de validiteit van deze vragenlijst is niets bekend.

Statistische analyses

Om te onderzoeken of er sprake is van een verschil tussen de Marokkaanse en Nederlandse jeugd in de mate van internaliserende- en externaliserende problemen zijn er twee enkelvoudige variantie-analyses (ANOVA) uitgevoerd. Per probleemcluster is het aan de hand van deze analyse mogelijk de gemiddelden van de Marokkaanse en Nederlandse deelnemers van de steekproef te vergelijken. Om de samenhang tussen de factoren

gezinsklimaat en discriminatie met internaliserend en externaliserend probleemgedrag te beoordelen wordt er een multiële regressie-analyse uitgevoerd per probleemgedrag en afkomst. Er wordt gecorrigeerd voor de factoren sekse, leeftijd en etniciteit. Naast het beoordelen van de hoofdeffecten wordt er tevens gekeken naar het interactie-effect tussen gezinsklimaat en discriminatie. Wanneer er sprake is van een significant interactie-effect wordt er een vervolganalyse uitgevoerd, waarbij de modererende variabele wordt ingedeeld in twee groepen. Er wordt tevens een multiële regressie-analyse uitgevoerd voor de Marokkaanse en Nederlandse jeugdigen samen. Er wordt gecorrigeerd voor sekse en leeftijd. Ook hier wordt er gekeken naar het hoofdeffect en een aantal interactie-effecten. Er wordt gekeken naar de interactie-effecten tussen discriminatie, gezinsklimaat en etniciteit. Bij een significant interactie-effect wordt er een vervolganalyse uitgevoerd, waarbij de modererende variabele wordt ingedeeld in twee groepen. Tot slot wordt er gekeken welke factor het sterkst samenhangt met probleemgedrag, dit wordt gedaan aan de hand van de fisher's z vergelijkingstest. Bij het analyseren van de resultaten wordt een significantieniveau van $p < .05$ gehanteerd.

Resultaten

Er wordt een enkelvoudige variantieanalyse uitgevoerd om te onderzoeken of er een verschil is tussen Marokkaanse en Nederlandse jeugd op zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag. De resultaten van de ANOVA zijn terug te vinden in Tabel 1.

Tabel 1.

Groepsomvang (n), gemiddelde (M), standaardafwijking (SD) en enkelvoudige variantieanalyse (ANOVA) voor Marokkanen en Nederlanders op internaliserend en externaliserend probleemgedrag.

	ANOVA						
	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df1</i>	<i>df2</i>	<i>p</i>
<i>Internaliserend probleemgedrag</i>							
Marokkanen	67	1.47	0.28	2.39	1	133	.13
Nederlanders	68	1.55	0.28				
<i>Externaliserend probleemgedrag</i>							
Marokkanen	67	0.38	0.83	4.84	1	133	.03*
Nederlanders	68	0.15	0.26				

* $p < .05$.

Zoals in Tabel 1 te zien is, behalen Marokkanen op internaliserend probleemgedrag een lager gemiddelde score dan de Nederlanders, respectievelijk 1.47 en 1.55. Dit verschil is echter niet significant.

Wanneer er wordt gekeken naar externaliserend probleemgedrag is er een significant verschil. De Marokkaanse jeugdigen laten een significant hoger gemiddelde zien dan de Nederlandse jeugdigen op externaliserend probleemgedrag, namelijk een gemiddelde van 0.38 tegenover 0.15. Dit betekent dat Marokkaanse jeugdigen significant meer externaliserend probleemgedrag laten zien dan Nederlandse jeugdigen.

Beschrijvende statistieken

Tabel 2.
Correlaties variabelen internaliserend probleemgedrag.

Etniciteit		Internaliserend	Leeftijd	Sekse	Gezinsklimaat
Nederlands	Internaliserend probleemgedrag				
	Leeftijd	.08			
	Sekse	.30*	.17		
	Gezinsklimaat	-.15	-.28*	.02	
	Discriminatie	.14	.08	-.04	.09
Marokkaans	Internaliserend probleemgedrag				
	Leeftijd	-.27*			
	Sekse	.10	-.32*		
	Gezinsklimaat	.13	-.24*	.20	
	Discriminatie	.05	.02	-.13	-.18

* $p < .05$.

Tabel 3.
Correlaties variabelen externaliserend probleemgedrag.

Etniciteit		Externaliserend	Leeftijd	Sekse	Gezinsklimaat
Nederlands	Externaliserend probleemgedrag				
	Leeftijd	.32*			
	Sekse	-.10	.17		
	Gezinsklimaat	-.43*	-.28*	.02	
	Discriminatie	.14	.08	-.04	.09
Marokkaans	Externaliserend probleemgedrag				
	Leeftijd	.30*			
	Sekse	-.25*	-.32*		
	Gezinsklimaat	-.47*	-.24*	.20	
	Discriminatie	.37*	.02	-.13	-.18

* $p < .05$.

Uit de correlatiematrix blijkt dat sekse een significante positieve correlatie heeft met internaliserend probleemgedrag voor Nederlandse jeugdigen. Marokkaanse jeugdigen laten een significante negatieve correlatie tussen leeftijd en internaliserend probleemgedrag zien. Dit houdt in dat het internaliserende probleemgedrag afneemt met het ouder worden.

Wanneer er naar externaliserend probleemgedrag wordt gekeken blijkt uit de correlatiematrix dat gezinsklimaat zowel voor de Marokkaanse als de Nederlandse jeugdigen een significante negatieve correlatie heeft met externaliserend probleemgedrag (zie Tabel 3). Dit houdt in dat een lager gezinsklimaat een hogere score op externaliserend probleemgedrag met zich mee brengt. In tegenstelling tot het gezinsklimaat heeft discriminatie een significante positieve correlatie voor Marokkanen, dit betekent dat wanneer Marokkaanse jeugdigen meer discriminatie ervaren zij ook meer externaliserend probleemgedrag zullen laten zien.

Nederlandse jeugd en probleemgedrag

In de volgende deelvragen wordt er gekeken in welke mate de factoren gezinsklimaat en discriminatie samenhangen met internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij Nederlandse en Marokkaanse jeugd. Allereerst wordt er gekeken naar de Nederlandse jeugd en internaliserend probleemgedrag (zie Tabel 4). Sekse is significant voor internaliserend probleemgedrag. Meisjes laten significant meer internaliserend probleemgedrag zien. Sekse en leeftijd verklaren 9% van de totale variantie ($\Delta R^2 = 9.3\%$, $p = .04$) voor internaliserend probleemgedrag. Wanneer er wordt gekeken naar de factoren gezinsklimaat en discriminatie blijkt er voor beiden geen hoofdeffect te bestaan op internaliserend probleemgedrag. De totaal verklaarde variantie na toevoeging van beide factoren is 15% ($\Delta R^2 = 5.5\%$, $p = .15$). Er wordt tenslotte bekeken of er sprake is van een interactie-effect tussen discriminatie en gezinsklimaat. Er is geen significant interactie-effect. De verklaarde variantie voor het totale model is 16% ($\Delta R^2 = 0.9\%$, $p = .41$).

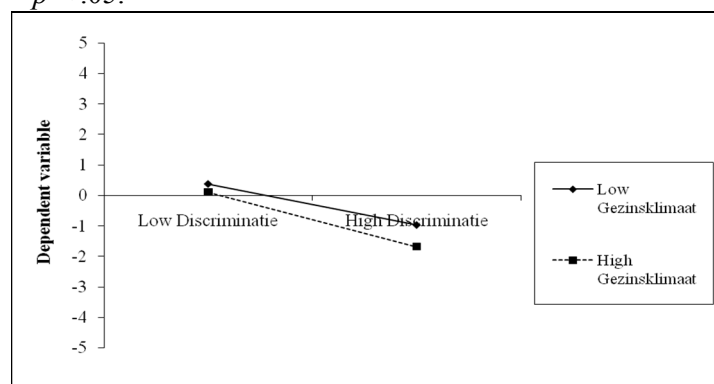
Bij externaliserend probleemgedrag speelt leeftijd een significante rol en sekse niet. Sekse en leeftijd verklaren samen 12% van de totale variantie ($\Delta R^2 = 12.3\%$, $p = .02$). Uit de regressieanalyse blijkt dat de factor gezinsklimaat significant samenhangt met externaliserend probleemgedrag ($p < .01$). Nederlandse jeugd die hun gezinsklimaat als positief ervaren, vertonen minder externaliserend probleemgedrag. De factor discriminatie laat geen significant hoofdeffect zien. Door toevoeging van deze factoren wordt 26% van de totale variantie op externaliserend probleemgedrag verklaard ($\Delta R^2 = 14.1\%$, $p = .01$). Wanneer het interactie-effect wordt toegevoegd blijft het hoofdeffect van gezinsklimaat staan en komt er een hoofdeffect op discriminatie bij. Het interactie-effect is tevens significant. Het totale model verklaart 35%

van de totale variantie op externaliserend probleemgedrag ($\Delta R^2 = 8,8\%$, $p = .01$). De interactie tussen gezinsklimaat en discriminatie is van invloed op het vertonen van externaliserend probleemgedrag. Uit de vervolganalyse van het interactie-effect blijkt dat het ervaren van discriminatie significant samenhangt ($p = .01$) met externaliserend probleemgedrag voor jeugdigen met een laag gezinsklimaat. De interactie is te zien in figuur 1. De beta's van discriminatie voor een laag gezinsklimaat en een hoog gezinsklimaat op externaliserend probleemgedrag zijn respectievelijk .43 en -.15.

Tabel 4.
 Regressieanalyse Nederlandse jeugd op internaliserend en externaliserend probleemgedrag.

	Internaliserend probleemgedrag					Externaliserend probleemgedrag				
	B	SE B	β	p	R ²	B	SE B	β	p	R ²
Stap 1					.09					.12
Constant	1.25	0.20		.01*		-0.22	0.18		.23	
Sekse	0.17	0.07	.30	.02*		-0.08	0.06	-.15	.20	
Leeftijd	0.00	0.02	.03	.82		0.04	0.02	.34	.01*	
Stap 2					.15					.26
Constant	1.73	0.37		.01*		0.68	0.32		.04*	
Sekse	0.18	0.07	.32	.01*		-0.06	0.06	-.12	.29	
leeftijd	-0.01	0.02	-.04	.73		0.03	0.02	.22	.07	
Gezinsklimaat	-0.10	0.07	-.19	.14		-0.19	0.06	-.38	.01*	
Discriminatie	0.24	0.16	.18	.14		0.20	0.14	.16	.16	
Stap 3					.16					.35
Constant	1.52	0.46		.01*		1.30	0.37		.01*	
Sekse	0.19	0.07	.35	.01*		-0.10	0.06	-.18	.09	
Leeftijd	-0.01	0.02	-.06	.62		0.04	0.01	.28	.02*	
Gezinsklimaat	-0.04	0.10	-.08	.65		-0.35	0.08	-.70	.01*	
Discriminatie	0.18	0.18	.13	.32		0.37	0.14	.30	.01*	
Interactie	0.30	0.37	.16	.41		-0.85	0.30	-.47	.01*	

* $p < .05$.

Figuur 1. Vervolganalyse interactie-effect gezinsklimaat, discriminatie en externaliserend probleemgedrag voor Nederlandse jeugdigen.

Marokkaanse jeugd en probleemgedrag

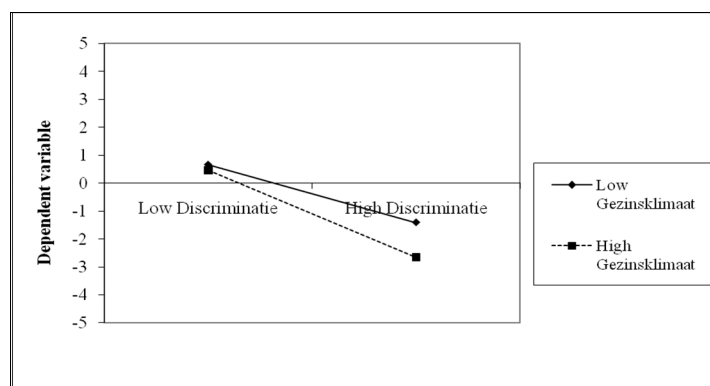
Er wordt tevens voor de Marokkaanse jeugd bekeken of de factoren gezinsklimaat en discriminatie samenhangen met internaliserend en externaliserend probleemgedrag. Leeftijd hangt significant samen met internaliserend probleemgedrag. Hoe lager de leeftijd hoe meer internaliserende problemen. Sekse en leeftijd verklaren samen 7% van de variantie ($\Delta R^2=7.4\%$, $p=.09$). De factoren gezinsklimaat en discriminatie hangen niet significant samen met internaliserend probleemgedrag. Sekse, leeftijd en de twee factoren verklaren 8% van de totale variantie ($\Delta R^2=0.9\%$, $p=.73$). Ook na toevoeging van een interactie-effect, welke niet significant is, blijft de totaal verklaarde variantie 8% (zie Tabel 5). De ΔR^2 voor het laatste model is 0.0% met een significantie van $p = .90$.

Ook voor externaliserend probleemgedrag is er een significante samenhang met leeftijd. Hier blijkt een hogere leeftijd meer externaliserende problemen met zich mee te brengen. Deze factor verklaart 12% van de totale variantie ($\Delta R^2=11.6\%$, $p=.02$). Gezinsklimaat en discriminatie laten beide een significant hoofdeffect zien ($p<.01$). Wanneer Marokkanen het gezinsklimaat negatief beoordelen, vertonen zij meer externaliserend probleemgedrag. Het ervaren van discriminatie vertoont daarnaast een samenhang met externaliserend probleemgedrag. Het ervaren van discriminatie zorgt voor meer externaliserend probleemgedrag. De totaal verklaarde variantie van sekse, leeftijd en deze factoren is 35% ($\Delta R^2=23.8\%$, $p=.01$). Na toevoeging van een significant interactie-effect verdwijnt het hoofdeffect van discriminatie. Het hoofdeffect van gezinsklimaat blijft in stand. Het probleemgedrag wordt verklaard door een gecombineerd effect van beide factoren. Uit de vervolganalyse van het interactie-effect blijkt dat het ervaren van discriminatie significant samenhangt met externaliserend probleemgedrag bij jeugdigen met een hoog gezinsklimaat ($p=.01$). Dit betekent dat het ervaren van discriminatie een significant effect heeft op externaliserend probleemgedrag onder conditie van een hoog gezinsklimaat. De beta's van discriminatie op externaliserend probleemgedrag voor een laag gezinsklimaat en een hoog gezinsklimaat zijn respectievelijk .05 en .69. De totaal verklaarde variantie is 44% ($\Delta R^2=8.7\%$, $p = .01$).

Tabel 5.
 Regressieanalyse Marokkaanse jeugd op internaliserend en externaliserend probleemgedrag.

	Internaliserend probleemgedrag					Externaliserend probleemgedrag				
	B	SE B	β	p	R ²	B	SE B	β	p	R ²
Stap 1					.07					.12
Constant	1.87	0.25		.01*		-0.28	0.71		.70	
Sekse	0.01	0.07	.01	.94		-0.28	0.20	-.17	.18	
Leeftijd	-0.03	0.02	-.27	.04*		0.09	0.04	.25	.05	
Stap 2					.08					.35
Constant	1.71	0.34		.01*		1.28	0.83		.13	
Sekse	0.01	0.07	.01	.94		-0.14	0.18	-.08	.46	
leeftijd	-0.03	0.02	-.25	.06		0.06	0.04	.18	.10	
Gezinsklimaat	0.03	0.05	.08	.53		-0.40	0.12	-.36	.01*	
Discriminatie	0.02	0.04	.07	.56		0.27	0.10	.29	.01*	
Stap 3					.08					.44
Constant	1.71	0.35		.01*		1.15	0.78		.15	
Sekse	0.01	0.07	.01	.94		-0.15	0.17	-.09	.39	
Leeftijd	-0.03	0.02	-.25	.07		0.05	0.04	.14	.18	
Gezinsklimaat	0.03	0.05	.08	.57		-0.32	0.11	-.29	.01*	
Discriminatie	0.03	0.04	.08	.56		0.14	0.10	.15	.16	
Interactie	0.01	0.06	.02	.90		-0.42	0.14	-.34	.01*	

* $p < .05$.

Figuur 2. Vervolanalyse interactie-effect gezinsklimaat, discriminatie en externaliserend probleemgedrag voor Marokkaanse jeugdigen.

Vergelijking Nederlandse en Marokkaanse jeugd

Uit de Pearson regressie-analyse blijkt dat de factor sekse significant samenhangt met het vertonen van internaliserend probleemgedrag. Meisjes laten meer internaliserend probleemgedrag zien dan jongens. De factoren gezinsklimaat en discriminatie laten geen significante samenhang zien met internaliserend probleemgedrag. Het totale regressiemodel verklaart 11% van de totale variantie ($\Delta R^2=3.2\%$, $p=.23$).

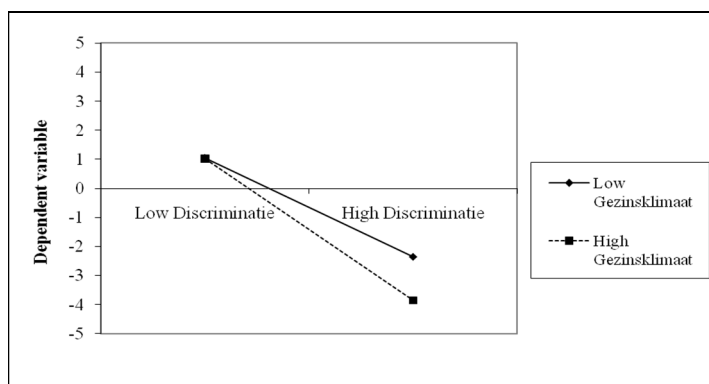
Voor externaliserend probleemgedrag is naast sekse ook leeftijd significant. Etniciteit is niet significant. Er is geen significant verschil in samenhang tussen de Nederlandse en Marokkaanse jeugd op externaliserend probleemgedrag. Gezinsklimaat laat een hoofdeffect zien, de factor discriminatie niet. Na toevoeging van de interactie-effecten blijft er een hoofdeffect van gezinsklimaat bestaan en komt er een hoofdeffect van discriminatie significant bij. Er wordt tevens een significant interactie-effect gevonden tussen discriminatie en gezinsklimaat. Sekse, leeftijd, de factoren gezinsklimaat, discriminatie en het interactie-effect verklaren gezamenlijk 45% van de totale variantie ($\Delta R^2=10.0\%$, $p=.01$). Er wordt een vervolganalyse uitgevoerd om te kijken hoe het significante interactie-effect eruit ziet. De beta's van discriminatie op externaliserend probleemgedrag voor een laag gezinsklimaat en een hoog gezinsklimaat zijn respectievelijk .07 en .66. Uit deze analyse blijkt dat jeugdigen die een hogere score op gezinsklimaat laten zien, een significante samenhang hebben tussen de factor discriminatie ($p<.01$) en het vertonen van externaliserend probleemgedrag. Jeugdigen met een lagere score op gezinsklimaat laten geen significante samenhang van discriminatie met externaliserend probleemgedrag zien.

Tabel 6.
Regressieanalyse Nederlandse en Marokkaanse jeugd op internaliserend en externaliserend probleemgedrag.

	Internaliserend probleemgedrag					Externaliserend probleemgedrag				
	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	<i>p</i>	<i>R</i> ²	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	<i>p</i>	<i>R</i> ²
Stap 1					.07					.14
Constant	1.52	0.15		.01*		-.37	0.32		.25	
Sekse	0.11	0.05	.19	.03*		-.20	0.10	-.16	.05	
Leeftijd	-0.01	0.01	-.09	.29		.07	0.02	.27	.01*	
Etniciteit	-0.07	0.05	-.12	.19		.14	0.11	.12	.17	
Stap 2					.07					.35
Constant	1.56	0.24		.01*		1.11	0.44		.01*	
Sekse	0.11	0.05	.20	.02*		-0.12	0.09	-.10	.17	
Leeftijd	-0.01	0.01	-.10	.27		0.05	0.02	.18	.02*	
Etniciteit	-0.08	0.05	-.14	.15		-0.33	0.07	-.34	.01*	
Gezinsklimaat	-0.01	0.04	-.02	.79		0.28	0.07	.30	.01*	
Discriminatie	0.04	0.04	.08	.37		0.09	0.10	.07	.37	
Stap 3					.11					.45
Constant	1.78	0.44		.01*		1.24	0.37		.01*	
Sekse	0.11	0.05	.20	.02*		-0.13	0.06	-.18	.09	
Leeftijd	-0.02	0.01	-.12	.19		0.05	0.01	.28	.02*	
Etniciteit	-0.10	0.06	-.17	.12		0.04	0.11	.03	.72	
Gezinsklimaat	-0.06	0.10	-.14	.54		-0.35	0.08	-.70	.01*	
Discriminatie	0.19	0.18	.44	.30		0.37	0.14	.30	.01*	
Interactie dis/gez	0.25	0.37	.42	.51		-0.92	0.30	-.47	.01*	
Interactie etn/dis	-0.16	0.19	-.34	.41		-0.22	0.32	-.23	.49	

Interactie gez/etn	0.09	0.11	.16	.43	0.03	0.19	.03	.88
Interactie gez/etn/dis	-0.23	0.38	-.39	.54	0.49	0.64	0.38	.45

* $p < .05$.

Figuur 3. Vervolanalyse interactie-effect gezinsklimaat, discriminatie en externaliserend probleemgedrag.

Voor het beantwoorden van de laatste deelvraag wordt er een fisher's z-comparison uitgevoerd om te kijken welke factor het meest samenhangt met externaliserend probleemgedrag. Bij de Nederlandse jeugdigen wordt de correlatie van discriminatie ($r=.14$) met de correlatie van gezinsklimaat ($r=-.43$) vergeleken. Deze vergelijking heeft een z-waarde van 3.4 en een significantie van $p = .01$. Dit betekent dat bij Nederlanders de factor discriminatie het meest samenhangt met externaliserend probleemgedrag. Bij de Marokkaanse jeugdigen wordt de correlatie van discriminatie ($r=.37$) met de correlatie van gezinsklimaat ($r=-.47$) vergeleken. De vergelijking heeft een z-waarde van 5.11 en een significantie van $p = .01$. Ook bij Marokkanen hangt de factor discriminatie het meest samen met externaliserend probleemgedrag.

Discussie en conclusie

In het huidige onderzoek is er gekeken naar het vertonen van internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij Marokkaanse en Nederlandse jeugdigen tussen de 8 en 16 jaar oud. Naast de verschillen in probleemgedrag is er tevens gekeken naar de samenhang met twee factoren: gezinsklimaat en discriminatie. Door middel van een door de leerling ingevulde digitale vragenlijst over probleemgedrag en verschillende samenhangende risicofactoren is onderzocht in welke mate 135 leerlingen probleemgedrag vertonen. De onderzoeksvraag luidt: *'In welke mate hangen de factoren gezinsklimaat en discriminatie*

samen met internaliserende en externaliserende problemen bij Marokkaanse en Nederlandse jeugdigen in de leeftijd van 8 tot 16 jaar?'

Allereerst is er onderzocht of er een verschil is in het vertonen van internaliserend en externaliserend probleemgedrag tussen Nederlandse en Marokkaanse jeugdigen. Er wordt enkel een verschil gevonden in externaliserend probleemgedrag, waarbij Marokkaanse jeugdigen meer externaliserend probleemgedrag rapporteren dan de Nederlandse jeugdigen. Dit resultaat komt deels overeen met de gegevens uit de literatuur en de vooraf opgestelde verwachting. Naast het vertonen van meer externaliserende problemen geeft de literatuur echter ook aan dat Marokkaanse jeugdigen meer internaliserend probleemgedrag vertonen (De Wit, et al., 2008). Dit verschil kan mogelijk verklaard worden door de verschillen in meetinstrumenten. In het huidige onderzoek wordt er gebruik gemaakt van een samengestelde vragenlijst. Dit maakt dat de vragenlijst in een samenstelling als deze niet in andere onderzoeken is toegepast, wat de verschillen in resultaten mogelijk kan verklaren. Daarnaast hebben andere onderzoeken ook gebruikt gemaakt van meerdere rapporteurs, waardoor er wellicht een ander beeld ontstaat van het probleemgedrag.

Vervolgens is de samenhang van de factoren gezinsklimaat en discriminatie met internaliserend en externaliserend probleemgedrag onderzocht. Bij de Nederlandse jeugdigen is er geen samenhang tussen gezinsklimaat met internaliserend probleemgedrag en er is ook geen combinatie-effect. In de literatuur en de verwachting komt deze samenhang echter wel naar voren (Stevens, et al., 2005a, 2005b, 2007). Een mogelijke verklaring voor dit verschil is het gebruik van verschillende meetinstrumenten. Daarnaast valt onder internaliserend probleemgedrag in dit onderzoek enkel angst en depressie, terwijl in andere onderzoeken ook psychosomatische klachten worden meegenomen. Er is een samenhang tussen externaliserend probleemgedrag en gezinsklimaat. Nederlandse jeugdigen met een laag gezinsklimaat, laten meer externaliserende probleemgedrag zien. De factor discriminatie vertoont geen samenhang met externaliserend probleemgedrag. Dit komt overeen met de verwachting dat Nederlandse jeugdigen minder discriminatie ervaren. Na toevoeging van het interactie-effect heeft discriminatie net als gezinsklimaat een hoofdeffect. Nederlanders met een laag gezinsklimaat vertonen een samenhang tussen het ervaren van discriminatie en externaliserend probleemgedrag. Dit is een onverwacht resultaat en komt niet overeen met de literatuur (Verkuyten, 1998, 2002, 2008).

Ook bij de Marokkaanse jeugdigen vertonen de factoren gezinsklimaat en discriminatie geen samenhang met internaliserend probleemgedrag. Dit komt niet overeen met de literatuur en de verwachting (Stevens, et al., 2005a) Gezinsklimaat en discriminatie

vertonen wel een samenhang met externaliserend probleemgedrag. Een negatief gezinsklimaat hangt samen met het vertonen van meer externaliserend probleemgedrag. Discriminatie heeft een effect op externaliserend gedrag onder conditie van een hoog gezinsklimaat. Deze resultaten komen overeen met de verwachting en worden bevestigd door de gegevens uit de literatuur (Eichelsheim, et al., 2010; Stevens, et al., 2005a).

Er is geen verschil in samenhang tussen de factoren en externaliserend probleemgedrag voor de Marokkaanse en Nederlandse jeugdigen. Zowel bij de Nederlandse als Marokkaanse jeugd is er een samenhang tussen het gezinsklimaat en de ervaren discriminatie op externaliserend probleemgedrag. Een laag gezinsklimaat hangt samen met meer externaliserend probleemgedrag. Er is ook een gecombineerd effect van deze factoren op externaliserend probleemgedrag. Er is een samenhang tussen het ervaren van discriminatie en het vertonen van meer externaliserende problemen bij jeugdigen met een hoog gezinsklimaat. Deze resultaten komen niet overeen met de literatuur en de verwachting. Er werd verwacht dat de factoren anders samenhangen voor Marokkaanse en Nederlandse jeugdigen (Veling, et al., 2007, 2008). Een aantal mogelijke verklaringen voor de huidige uitkomsten zijn het verschil in de grootte van de steekproef en het verschil in meetinstrumenten. Daarnaast is het mogelijk dat er naast de factoren gezinsklimaat en discriminatie nog andere factoren van invloed zijn op etniciteit die in het huidige onderzoek niet meegenomen zijn. De factor discriminatie hangt het meest samen met externaliserend probleemgedrag.

Concluderend kan er gezegd worden dat Marokkaanse jeugdigen meer externaliserend probleemgedrag vertonen dan Nederlandse jeugdigen. Wanneer er echter gekeken wordt naar de samenhang van de factoren gezinsklimaat en discriminatie met zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag wordt er geen verschil in etniciteit gevonden. De factoren gezinsklimaat en discriminatie hangen beide samen met het vertonen van externaliserend probleemgedrag voor beide onderzoeksgroepen, waarbij gezinsklimaat een modererend effect heeft. De factor discriminatie laat de sterkste mate van samenhang zien met externaliserend probleemgedrag. Naast de hoofdeffecten van discriminatie en gezinsklimaat, hebben zij ook een gecombineerd effect. De mate van samenhang van discriminatie op externaliserend probleemgedrag is afhankelijk van een hoog gezinsklimaat.

Beperkingen

Er moet worden opgemerkt dat het huidige onderzoek enkele beperkingen kent. Een belangrijke beperking is de generaliseerbaarheid van het onderzoek. De resultaten zijn

mogelijk niet representatief voor alle bovenbouw basisschoolleerlingen en VMBO-leerlingen, aangezien de steekproeftrekking niet willekeurig is geweest. De respondenten komen daarentegen wel van scholen verspreid door Nederland. Er is tevens sprake van een redelijke steekproef (135 leerlingen) waarbij er twee bijna gelijke onderzoeksgroepen zijn. De mate van generaliseerbaarheid lijkt hierdoor niet ernstig geschaad te zijn. Er is in dit onderzoek enkel gebruik gemaakt van de informatie van de leerlingen. Toekomstig onderzoek zou mogelijk sterker kunnen worden wanneer er naast de informatie van de leerling, tevens informatie van de ouders en leerkrachten wordt meegenomen. Hierdoor kan onder- en bovenrapportering teruggedrongen worden. De gebruikte meetinstrumenten zijn beperkt onderzocht en daardoor moeilijk terug te vinden in de literatuur. Er is weinig bekend over de validiteit van de instrumenten. De digitale vragenlijst is per klas afgenomen, dit kan ervoor gezorgd hebben dat niet alle leerlingen zich vrij hebben gevoeld dit in aanwezigheid van klasgenoten naar waarheid in te vullen. Wel is in de introductie benadrukt dat de lijst anoniem in het onderzoek wordt verwerkt. De gehele steekproef heeft dezelfde vragenlijst gebruikt, dit kan voor sommige jonge kinderen ingewikkeld geweest zijn. Om ervoor te zorgen dat ook deze kinderen de vragenlijst zo goed mogelijk konden invullen, is er extra individuele aandacht geweest bij het invullen van de vragen. Dit kan wel een vertekening van de antwoorden geven.

Aanbevelingen

In de toekomst zullen preventie- en interventieprogramma's zich voornamelijk moeten richten op externaliserend probleemgedrag en de invloed van gezinsklimaat en discriminatie. In zowel preventie- als interventieprogramma's is het in de eerste plaats van belang de invloed van discriminatie op een jeugdige niet te onderschatten. Het is belangrijk dit in acht te nemen. Wat betreft het gezinsklimaat dienen programma's zich voornamelijk te richten op de warmte en steun die ouders bieden en de mate van toezicht die zij hanteren. Ouders moeten zich er bewust van zijn dat zij een invloed hebben op het gedrag en de toekomst van hun kind. Daarnaast is het belangrijk dat ouders inzicht krijgen in de gevolgen van conflicten tussen ouder en kind in de thuissituatie aangezien dit van negatieve invloed is op probleemgedrag, en dan met name op probleemgedrag dat zich naar buiten toe richt. Een vermindering van de conflicten en een warmere relatie met toezicht kunnen bijdragen aan het verminderen van de externaliserende problemen van zowel de Nederlandse als de Marokkaanse jeugd. Uit het huidig onderzoek blijkt dat de factoren samen minder dan de helft van de variantie van externaliserend probleemgedrag verklaren. Het is belangrijk om te onderzoeken welke andere

factoren een grote rol spelen in het verklaren van externaliserend probleemgedrag bij Marokkaanse jeugd aangezien zij meer externaliserend probleemgedrag laten zien dan de Nederlandse jeugd.

Referenties

- Bengi-Arslan, L., Verhulst, F.C., Van der Ende, J., Erol, N. (1997). Understanding childhood (problem) behaviors from a cultural perspective: comparison of problem behaviors and competencies in Turkish immigrant, Turkish and Dutch children. *Journal of Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 32, 477–484.
- De Wit, M.A., Tuinebreijer, W.C., Dekker, J., Beekman, A.J., Gorissen, W.H., & Schrier, A.C., et al. (2008). Depressive and anxiety disorders in different ethnic groups: A population based study among native Dutch, and Turkish, Moroccan and Surinamese migrants in Amsterdam. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology. Journal of Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 43, 905–912.
- Eichelsheim, V.I., Buist, K.L., Dekovic, M., Wissink, I.B., Frijns, T., van Lier, P.A.C., Koot, H.M. & Meeus, W.H.J. (2010). Associations among the parent-adolescent relationship, aggression and delinquency in different ethnic groups: a replication across two Dutch samples. *Journal of Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 45, 293-300.
- Furman, W. & Buhrmester, D. (2009). The network of relationships inventory: behavioural systems version. *International Journal of Behavioral Development*, 33, 470-478.
- Kamperman, A.M., Komproe, I.H., & de Jong, J.T.V.M. (2003). Verklaringen voor verschillen in psychiatrische stoornissen in een onderzoek onder migranten. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 45, 315-326.
- Overbeek, G. (2003). *Internalizing and externalizing problem behaviors in adolescence and Young adulthood. Longitudinal studies on the role of co-occurrence and intimate bonds with parents and partners*. Unpublished doctoral dissertation, Universiteit Utrecht, Utrecht.
- Santrock, J.W. (2007). *Adolescence*. McGraw-Hill Higher Education: New York.
- Sentse, M., Dijkstra, J.K., Lindenberg, S., Ormel, J., Veenstra, R. (2010). The delicate balance between parental protection, unsupervised wandering, and adolescents' autonomy and its relation with antisocial behavior: The TRAILS study. *International Journal of Behavioral Development*, 34, 159-167.
- Smith, C., & Krohn, M.D. (1995). Delinquency and family life among male adolescents: The role of ethnicity. *Journal of Youth and Adolescence*, 24, 69-93.
- Stevens, G.W.J.M., Pels, T., Bengi-Arslan, L., Verhulst, F.C., Vollebergh, W.A.M., & Crijnen, A.A.M. (2003). Parent, teacher and self-reported problem behavior in the Netherlands. *Journal of Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 38, 576-585.

- Stevens, G.W.J.M., Vollebergh, W.A.M., Pels, T.V.M., & Crijnen, A.A.M. (2005a). Predicting externalizing problems in Moroccan immigrant adolescents in the Netherlands. *Journal of Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 40, 571-579.
- Stevens, G.W.J.M., Vollebergh, W.A.M., Pels, T.V.M., & Crijnen, A.A.M. (2005b). Predicting internalizing problems in Moroccan immigrant adolescents in the Netherlands. *Journal of Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 40, 1003-1011.
- Stevens, G.W.J.M., Vollebergh, W.A.M., Pels, T.V.M., & Crijnen, A.A.M. (2007). Parenting and internalizing and externalizing problems in Moroccan immigrant youth in the Netherlands. *Journal of Youth Adolescence*, 36, 685-695.
- Stevens, G.W.J.M., Vollebergh, W.A.M., Pels, T.V.M., & Crijnen, A.A.M. (2007). Problem behaviour and acculturation in Moroccan immigrant adolescents in the Netherlands: Effects of gender and parent-child conflict. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38, 310.
- Van Dale (2005). *Groot woordenboek van de Nederlandse taal*. Van Dale Lexicografie: Utrecht.
- Veling, W., Selten, J.P., Susser, E., Laan, W., Mackenbach, J.P., & Hoek, H. W. (2007). Discrimination and the incidence of psychotic disorders among ethnic minorities in The Netherlands. *International Journal of Epidemiology*, 36, 761- 768.
- Veling, W., Selten, J.P., Mackenbach, J.P., & Hoek, H.W. (2007). Symptoms at First contact for psychotic disorder: Comparison between native Dutch and ethnic minorities. *Schizophrenia Research*, 95, 30-38.
- Veling, W., Hoek, H.W., & Mackenbach, J.P. (2008). Perceived discrimination and the risk of schizophrenia in ethnic minorities. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 43, 953-959.
- Verkuyten, M. (1998). Perceived discrimination and self-esteem among ethnic minority adolescents. *The Journal of Social Psychology*, 138, 479-493.
- Verkuyten, M. (2002). Perceptions of ethnic discrimination by minority and majority early adolescents in the Netherlands. *International Journal of Psychology*, 37, 321-332.
- Verkuyten, M. (2008). Life satisfaction among ethnic minorities: The role of discrimination and group identification. *Social Indicators Research*, 89, 391-404.
- Wissink, I.B, Dekovic, M., & Meijer, A.M. (2006) Parenting behavior, quality of the parent-

- adolescent relationship, and adolescent functioning in four ethnic groups. *Journal of Early Adolescence*, 26, 133-159.
- Zwirs, B.W.C. (2006). Externalizing disorders among children of different ethnic origin in the Netherlands. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Zwirs, B.W.C., Burger, H., Schulpen, T.W.J., Wiznitzer, M., Fedder, H., & Buitelaar, J.K. (2007). Prevalence of psychiatric disorders among children of different ethnic origin. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 35, 556-566.

Summary

Background: The Dutch government is increasingly faced with issues surrounding ethnic minorities. The Moroccan youth are more apparent in the police statistics than people of other ethnic backgrounds. More research is needed to specify the problem behaviour and identify the influencing factors. **Aim:** The goal of this study is to gain more knowledge about the problem behaviour in Dutch and Moroccan adolescents and the relationship with discrimination and family climate. **Method:** Data was gathered of 135 Dutch and Moroccan pupils between eight and sixteen years old. The pupils were from two elementary schools (Zeist en Nijmegen) and one secondary in Gouda. All students completed a Dutch questionnaire, which is a composition of several existing questionnaires. **Results:** Moroccan youth show significantly more externalizing problem behaviour than Dutch youth. There is a significant relation between discrimination, family climate and exhibiting externalizing problem behaviour for both ethnicities. In addition, there is also a combined effect. Family climate has a moderating role. **Conclusion:** A low family climate and discrimination have a significant relation with externalizing problem behaviour. There is a strong correlation between discrimination and externalizing problem behaviour under the condition of a high family climate. Discrimination shows the strongest degree of consistency seen in externalizing problem behaviour. Interventions for youth with externalizing problems should take the role of discrimination and the role of family climate (warmth, support and parent-child conflicts) into account. Future research should focus on the influence of other important factors on externalizing problem behaviour.

Number of words: 244